

УНИВЕРСИТЕТ ЗА НАЦИОНАЛНО И СВЕТОВНО СТОПАНСТВО

РЕЦЕНЗИЯ

от проф., д.с.н. Максим Мизов

относно дисертационен труд за присъждане на образователна и научна степен „доктор” по научна специалност „политология” в УНСС.

Основание за представяне на рецензията: на основание чл. 9 от ЗРАСРБ, чл. 30, ал. 3, чл. 31 от ППЗРАСРБ и чл. 99, ал. 2 от Правилника за учебната дейност на УНСС, Заповед № 343/16.02.2021 г. на Ректора на УНСС, решение на Катедрения съвет на катедра „Политология“ (Протокол № 6/03.02.2021 г.) и решение на Факултетния съвет на факултет „Международна икономика и политика“ (Протокол № 5/17.02.2021 г.) при УНСС и издадена заповед от доц. д-р Михаил Мусов - заместник-ректор на УНСС по научно-изследователската дейност и международното сътрудничество, която е заведена под № 385 от 22.02.2020 г.

Автор на дисертационния труд: **Ани Нораири Арутюнян**

Тема на дисертационния труд: **Етнополитически конфликти в Южен Кавказ: фактори и проявления (На примера на Абхазия, Джавахети и Квемо Картли).**

Ани Арутюнян се е обучавала по докторска програма към катедра „Политология” на факултет „Международна икономика и политика” на УНСС по научна специалност „политология”. Зачислена е като докторант за периода между 8.03.2016-8.03.2019 г. със заповед на ректора на УНСС - проф. д.ик.н. Стати Статев, която е заведена под № 548 на 22.08.2016 г. Обучението ѝ е било осъществено в *редовна* форма, финансирана от държавата, като за неин научен ръководител е била определена доц. д-р Блага Иванова Благоева.

Докторантът е положил всички изпити, необходими за защита на дисертацията.

Положителна оценка заслужават участията на Ани Арутюнян в редица международни проекти, обучения, семинари и др. под., както и професионалните ѝ ангажименти в държавни и други институции, които професионално работят в сферата на проблематика, която е доста близка до тематиката на разработвания от нея дисертационен труд.

Дисертационният труд е обсъден и предложен за защита от катедра „Политология” при УНСС на 3 февруари 2021 г. Той е разработен в общ обем от 168 страници основен текст, както и с приложение от 11 страници, визиращи 398 литературни източници на бъл-

гарски, руски и английски език. В структурно-композиционно отношение текстът следва познатия класически формат - увод, три глави заключение, библиография и приложения.

Предложеният за рецензиране дисертационен труд е посветен на изключително актуален проблемно-тематичен спектър, а именно на генезиса, природата, спецификата, функционалните роли, значения, а и последици от етнополитическите конфликти в един, общо взето, „барутен“ геополитически регион в последните няколко десетилетия. Разпадането на СССР не само катализира, а превърна тези конфликти в арена на геополитически сблъсъци.

Наложително е да се подчертае, че тематиката за етнополитическите конфликти има много дълга и богата теоретическа и публикационна биография и в българската наука. Тя е била пряк или косвен обект-предмет на теоретическо изследване, анализ и трактовки от позициите на доста обществени науки. За жалост, в дисертацията липсва дори и схематично представяне на заслугите на българската народопсихология, етнопсихология и етносоциология, а фокусът е изцяло насочен към политологически и международни публикации.

Същевременно, обаче, положителна оценка заслужава и опитът, осъществен от Ани Арутюнян, да приложи не само чисто политологически, а и други методи, което реално придава на визията на дисертацията ѝ контурите на сериозно теоретическо изследване, което не е чуждо на интердисциплинарния дух на проблематизация и тълкуване. За изследването са селектирани, но и успешно използвани различни теоретически методи и подходи, чрез които се позволява доста многостранно „обхващане“ на неговия предмет и обект. Текстът на разработката не оставя одиозните впечатления или внушения за изкуствено, преднамерено или некоректно фаворизиране на определен теоретически метод (или подход) при анализа.

Предметът и обектът на научно-теоретическото изследване са достатъчно отчетливо и коректно очертани, а и вярно анализирани, и интерпретирани. Затова положителна оценка заслужава и успешното осъществяване на поставените творчески цели и задачи относно солидната теоретико-аналитична „дисекция“, а и интерпретативната мащабна „пейзажност“ на описанието и тълкуванието както на обекта, така и на предмета на нейното изследване.

Дисертацията не притежава само „чисто“ абстрактно-теоретичен ракурс. Тя има и несъмнена практико-приложна стойност и полезност, защото хвърля светлина върху процеси и тенденции в регион, който косвено е от значение за националната сигурност на България. Погледната и оценявана от този ракурс, дисертацията също притежава особена актуалност. Тя има своята теоретическа и практическа значимост и спрямо днешната геополитическа

кондиция на България, която географски не е много далечна от проучвания барутен регион, а и с оглед на панислямистките и пантуранистки аспирации за мощна регионална доминация както в нашия - Балкански, - така и в онзи геополитически доста лабилен в момента регион.

Етноконфликтологията осезаемо повишава своите теоретически и практически „котировки“ във връзка с динамиката и мащабността на геостратегическите сценарии и геополитическите съперничества в условията на последните няколко доста бурни десетилетия. А това налага специално фокусиране и ангажиране на вниманието и теоретичните анализи на политологията към тази очевидно ескалираща със своята актуална значимост проблематика.

Същевременно, това е историческото време на апогея, а и на теоретико-политическия „залез“ на идеологията на мултикултурализма, инструментално фокусирала вниманието на теорията и ангажирала солидни практически ресурси за етноконфликтните процеси в света.

По достойнство и позитивно следва да бъдат оценени творческите усилия и постижения в първа глава, която е посветена на теоретико-методологическите основи на анализа на етнополитическите конфликти. Стремещът за мащабно излагане на твърде много и добили научна популярност теории, концепции и доктрини, отнасящи се до осветляването и употребата на тази деликатна и взривоопасна тематична материя, е „защитен“ по солиден начин.

Първа глава вярно разкрива понятийно-категориалните „аксесоари“, отнасящи се до сложната, но и деликатна проблемно-тематична материя на етнополитическите конфликти. Основателно е представена и убедително защитена тезата за изводимостта на етнополитическите конфликти от по-общата от тях система на социалните конфликти. Този съществено значим дискурс е представен на фона на мащабно и конкретно разглеждане на много теоретически или концептуални версии за генеалогията и феноменологията на конфликтите. В този контекст, може би, по-правилно би било въпросът за етнополитическата мобилизация да предшества този за етническото прочистване, което фактически е крайна фаза на етнически конфликтните напрежения, които не са успели да разрешат тежките колизии (с. 26-27). Впрочем, по-нататъшният анализ илюстрира такъв вектор на анализа - първо се изследва и обяснява мобилизационния ресурс, след това мистериите на етническите чистки (с. 42-47). Такъв обрат поражда, обаче, и въпроса защо е била необходима подобна рокада, след като първоначално е депозиран друг алгоритъм за проблематизиране на изследваните феномени.

Макар в тази първа глава напълно основателно, а и правилно да се обръща необходимото внимание на същността на иредентизма и автономизма, не е ясно по какви причини,

или съображения (в този контекст, а и дискурс) отсъства проблемът за естеството, ролята и значението на *сепаратизма*, за неговите особени прилики с, а и отлики от другите анализирани два феномена - иредентизма и автономизма. Защото между трите феномена, респ. и обслужващите ги термини, определено съществуват не само чисто семантични, но и редица специфични функционални различия, които заслужават да бъдат представени и обяснени.

Интересен е опитът на Арутюнян във втора глава на дисертационния труд да впише и обясни ролята и значението на особеностите на географския фактор в произхода и качествено-количествените параметри на етноконфликтите. Нейният анализ е фокусиран най-вече към предизвикателствата и комплициращите „оферти“ на пресечения терен на високопланинските територии, които създават редица трудности, а и реални/потенциални усложнения за стабилно управление особено на инородната власт. В случая, обаче, докторантът е следвало да размисли повече и за една теоретико-аналитична съпоставка между дискурса за горските бонификации и този за равнинните, павирано-асфалтираните пространства в западните мегаполиси, които се оказват не по-малко уязвими срещу агresiите на екстремизма, или успехите на тероризма на фундаменталистки, или етнорелигиозни групировки. Подобен компаративен анализ несъмнено би повишил и волтажа на интригуването с нейния анализ.

Определено може да се твърди, че лансираните във втора глава на дисертацията 11 хипотези, свързани основно с дивергенцията между фоновите и катализиращите фактори, са убедително защитени със съответен емпиричен, аналитичен и интерпретативен материал.

По достойнство, а и позитивно трябва да се оцени лансираната и успешно защитената от автора на дисертацията „матрица“ в трета глава, която позволява реална съпоставимост и сравнимост на изследваната проблематика в трите централно наблюдавани локации - Абхазия, Джавахети и Квемо Картли. Конструирването и легитимацията на подобна матрица от сериозно апробирани критерии фактически не позволява субективистично, произволно, некоректно или инструментално фаворизиращо отношение към отделни аспекти, присъщи на някоя от тези три локации, без такова, обаче, да присъства спрямо другите две локации. Такъв подход отчетливо поставя при равни условия и универсална паралаксност изследваните локации, което допринася за по-обективно и достоверно изследване на процесите в тях. В определен аспект може и да се твърди, че това е и най-интересната за българската читателска публика тематична сфера, защото за ставащото или случващото се в тези три области

информацията у нас е не само прекалено малка, но е и, вероятно, недостатъчно прецизна. А този факт, сам по себе си, придава на този аналитичен сегмент безспорен приносен статус.

Използваните и цитирани библиографски източници принадлежат на 48 български и руски автори и издания, които представят както класически, така съвременни публикации, а и на 350 автори и публикации на английски език. От една страна, демонстрираната солидна библиография гарантира за високото ниво на информираност на докторанта по разработваната от него тема, а и за уменията му да търси, намира и използва по оптимален начин най-нужните и полезните му за конкретния проблем, или контекст изследвания и публикации.

От друга страна, обаче, фрапиращата диспропорция между англоезичната и рускоезичната литература създава известни компликации, понеже тя формира впечатлението или внушението, че западните автори като че ли много по-добре от руските си колеги разбират естеството на сложните етнополитически конфликти в изследвания регион, което едва ли реално отговаря на истината. Такива дисбаланси в нашето време и общество са обясними чрез конюнктурната фаворизация на евроатлантическата ни ориентация, но подобни символни жестове едва ли са необходими в такава степен, а и форма в едно научно изследване, претендиращо да олицетворява и отстоява безпристрастни и обективни критерии за оценка.

Депозирания за публичната защита публикации на докторанта съответстват напълно на тематиката на дисертационния труд. Впечатление прави солидната ѝ научна студия, публикувана в електронното списание „Политически хоризонти“, която фактически почти напълно отразява първата глава от предложената за оценяване дисертационна разработка.

Мащабният обем на депозирания автореферат практически сменя въпроса за реално съвпадение между неговото съдържание и текста на докторската дисертация, още повече че близо $\frac{2}{3}$ от дисертационния труд са отпечатани в предложения за оценяване автореферат. В този контекст проблемът за коректността на възпроизвеждане на тези, доводи и аргументи, присъстващи в дисертацията, а и в автореферата фактически, но и очевидно е предрешен.

Фиксираните от автора на оценявания труд *научни приноси* реално *отговарят* на представеното съдържание, а и на постигнатите резултати от осъществения в него анализ.

Независимо от достойнствата и реалните постижения на дисертацията, към нейния текст могат да бъдат адресирани и някои добронамерени *бележки, препоръки и критики*.

Преди всичко, фрапиращо впечатление прави липсата на въпроса и теоретическата дискурсивност за етностигматизацията. Този феномен, а и специфичен властови инструмент

е фундаментално присъщ атрибут за огромна част от етнополитическите конфликти. Но от предложения теоретичен анализ не става понятно на какви причини и основания се дължи неговото пренебрегване или елиминиране от научно-изследователския фокус, пък и анализ. Показателен в този ракурс е и фактът, че Арутюнян правилно използва осем пъти термина „враждебност“ или негови производни без, обаче, нито веднъж да ги обвърже с органично сродното им феноменално поле на стигматизацията между или срещу дадени идентичности.

Второ, локалната или регионалната етноконфликтност в последните няколко десетилетия обикновено се поставяше във фокуса на *мултикултуралисткия* теоретически анализ. За съжаление, в дисертацията са изцяло пропуснати шансовете да се разгледат и осветлят генеалогията и феноменологията на етнополитическите конфликти в анализирания регион и от тази специфична, но реално доста благодатна гледна точка, а и дискурсивна инвенция. Независимо каква би могла да бъде авторската позиция - позитивно-репродуцираща или негативно-критична - към мултикултуралистките опции и инструментариуми на анализ, при всяко положение дисертационният труд щеше да спечели много от наличието в него и на подобна изследователска ориентация, а и интерпретация на основно проучваната тематика. Впрочем, проследявайки библиографията виждам в нея имена и заглавия, които са аташирани именно към мултикултуралистките визии на етническите идентичности и конфликти.

Трето, независимо че в дисертационната разработка е сериозно засегнат проблемът за ролята и значението на лингвистичния маркер в етнополитическите конфликти, демонстрираният теоретичен анализ, като цяло, е в талвега, условно казано, на класическата дискурсивност на корелациите между етническите идентичности и лингвистическите им спецификации. Контрастно забележимо е отсъствието на доста популярния и мащабно експлоатиран постмодернистки анализ на ролята и значението на етноезиковите идентичности и техники в генезиса и феноменологията на етническите, в т.ч. и на етнополитическите, конфликти, още повече, че някои от цитираните от автора литературни източници са и в такъв контекст. Независимо от позицията, която би могъл да заеме изследователят - в подкрепа или в опозиция и критика - за постмодернистката методология на описание и тълкуване на конструктивизма, ре-, или деконструктивизма в, а и чрез лингвистичните игри и техники, дисертацията, несъмнено, би спечелила доста от включването и на подобен теоретичен ракурс. Впрочем, в библиографията - в този аспект - липсва една от фундаменталните работи за този „барутен“ регион - творбата на Пиер Бурдийо, както и една от най-нашумелите, а и цитирани

монографии на Р. Брубейкър - „Етничност без групи“, издадена в Харвардския университет. Освен това показателен в този аспект е фактът, че в текста на дисертацията нито веднъж не се използва терминът „*наратив*“, а синонимът му - *разказ*, е употребен само веднъж (на с. 27). Аналогично е състоянието и с понятието „*дискурс*“, което също е експлоатирано също само един път (на с. 148). Наративно-дискурсивната аналитично-интерпретативна оптика, а и технология, обаче, са едва ли не задължителни, или, метафорично казано, отдавна вече „предварително резервирани“ за органиката на етнологическите изследвания, в т.ч. на тези, които се отнасят до етноконфликтността, поне в последните четири десетилетия. От тази гледна точка е понятно, че съвременните политологически изследвания на етноконфликтите също би трябвало да се съобразяват с този особен „категоричен императив“ без, естествено, да го спазват напълно огледално, стриктно, тотално, безусловно, а пък и безкритично.

Четвърто, стремежът проблемът за етническото прочистване да бъде представен в твърде осъвременен контекст формира определени несъгласия. Аратюнян правилно е уловила и разкритикувала геополитическата инструментализация на този въпрос, но не е сондираща в дълбочина неговите исторически мутации, а и разнообразни географски проявления. Феноменът на етническото прочистване е доста исторически „брадясал“, а и натрапчиво познат далеч преди визираното от докторанта време и одиозната събитийност, отнасяща се до войната и разпада на бившата Югославска федерация. Той е стар познайник, макар и да е дефилирал в пространствата на историята и драмите в политиката под редица други имена - експулсации, депортирания, депатрирания, интернирания или принудителни изселвания на стигматизирани етнически групи и пр., чието месторождение, а и време на репресивните събития спрямо тях като етноидентичности далеч не съвпадат с визираното в дисертацията. Освен това лансираната алузия, че етническите чистки са едва ли не изцяло тъждествени с етническите геноциди, е доста проблематична, недостатъчно коректна, а дори и пресилена.

Пето, фундаментално значимата за конструкцията и аналитично-интерпретативния вектор на цялата втора глава диференциация на фоновите и катализиращите фактори за детерминацията на етнополитическите конфликти създава някои логически напрежения от гледна точка на разнородността на визираните два типа фактори. Логично, а и теоретически издържано е фоновите фактори да се разглеждат в контекст, или съпоставка с централните, а катализиращите - със забавящите фактори за развитието на етнополитическите конфликти. В случая обаче в текста на цялата втора глава се подвизават и господстват разпорорядкови

термини или критерии, срещу които един по-претенциозен и прецизен теоретико-методологически анализ би могъл да лансира някои контестации, а и да спечели „съдебното дело“.

Шесто, етнополитическите конфликти не са разгледани като относително самостоятелен, а и доста влиятелен фактор за противопоставяне срещу опитите за етническо миксиране, абсорбиране или против дисперсия на автентичната етноидентичност на дадени групи. Аратюнян основателно и правилно дава пример с етнофагията в Турция (с. 65), където турският етнос безцеремонно поглъща, брутално асимилира и господства над всички други етнически групи, които са се поддали на турцизиране, без обаче да превърне този казус в повод или основа за разгръщане на теоретическия си анализ и в подобна (интерпретативна) насока.

Седмо, не са достатъчно точно разкрити иманентните разлики между шовинизма и патриотизма, а те имат немаловажно значение за осъществяване на верни анализи, оценки.

В стилистично отношение представеният за рецензиране дисертационен труд определено заслужава положителна оценка. Той е написан на съвършено ясен, разбираем и граматично добре оформен език, което определено придава и допълнителна стойност както на цялостната му визия, така също и на необходимата оценка на постигнатото в дисертацията.

Определено препоръчвам на Ани Арутюнян сериозно да помисли, но и поеме ангажимента да публикува дисертацията си, разбира се, след някои корекции и допълнения, като монография, защото тя притежава необходимите качества, за да бъде не само доста интересна, но и практически реално полезна за една по-широка и разнородна, а не само тясно-професионална, читателска аудитория, интересуваща се живо от подобна особена тематика.

Декларирам, че нямам каквито и да било, регламентирани като недопустими от закона, отношения или някакви неправомерни зависимости, които евентуално биха могли да предполагат определени конфликти на интереси по какъвто и да е повод с рецензираното от мен тук лице, както и спрямо предложения от него (за оценяване) дисертационен труд.

Заклучение: Като имам предвид демонстрираните качества и достойнства на предложението за рецензиране дисертационен труд, съзнателно и с убеденост предлагам да се присъди на нейния автор – *Ани Нораири Арутюнян*, – образователната и научната степен „**доктор**“, като призовавам и всички останали колеги от журито също да подкрепят един такъв избор, защото той е обективен, справедлив и заслужен.

София, 28 февруари, 2021 г.

Рецензент:.....

(Проф. д.с.н. Максим Мизов)